

N. a. kire prof. dr. A. Tammekannile.

2

Autoriilt.

Prof. dr. J. G. Granö mõjustusist eesti kooligeograafiale.

J. Kents.

I.

Otseselt ei ole prof. J. G. Granö eesti kooligeograafia alal tegev olnud. Vististi pole tal ka Soomeski võimalust olnud teet-
seda kooligeograafia alal alg- või keskkoolides. Ülikooli professo-
rina ja teadusmehena seisab ta ju kõrgemal kõigist neist igapäev-
seist rähklusist, milles toimub alg- ja keskkoolide geograafiline
kasvatus- ja õpetustöö. Sellele vaatamata on olnud prof. J. G.
Granöl suur mõju eesti kooligeograafia arenemisele ja tema kaju-
nemisele. Kui laialdane on J. G. Granö mõju soome kooligeograa-
fiale, selle kohta puudub mul ülevaade. On küll teada, et ta juba
enne Eestisse tulekut on töötanud õpetajana Helsingi pedagoogi-
listel kursustel. Küllap seegi vist mingisuguseid jälgi soome kooli-
geograafiasse on jätnud.

Alamal järgnevas lühikeses ülevaates püüan tähistada neid
nähteid ja iseloomulisi jooni praeguses eesti kooligeograafias, milles
võib tunda prof. J. G. Granö mõjustust. Ühtlasi pean ka siinkohal
tähendama, et see ülevaade ei saa pretendeerida mingisugusele
põhjalikkusele. See pole ka praegu veel võimalikki. Meie eesti
kool ja meie eesti kooligeograafia on alles veel sedavõrt noored,
et siin antud momendil mingisugusest lõplikult ning kindlasti välja
kujunenud ilmet ei saa veel olla juttu. Ka prof. J. G. Granö on
alles veel täies töö- ning arenemisvõimes. Ja veel kaua võivad
tema vaated ja seisukohad sealt Soome lahe tagant viljakalt mõjuda
meie kooligeograafia arenemisele ja kujunemisele.

Iga maa kooligeograafia üldine ilme väljendub peamiselt ikka
selle maa maateaduse õppekavas, õppekava seletuskirjas, õpperaa-
matuis ja ka muis maateaduslikes õppevahendeis. Muidugi on igal
maateaduseõpetajal tegelikus koolitöös ikka ka oma erikaldused,
eri-huvialad ja sagedasti ka erilised meetoodilised võttedki. Kuid
see, nn. kooligeograafia sisemine pale välist üldist ilmet siiski

palju ei sega. Seepärast heidame pilgu neile alustele, millele on rajatud meie praegune kooligeograafia. Tuleb pidada mees, et meie 6-aastane algkool ja 5-aastane keskkool moodustavad üldharidusliku ühtluskooli, kuigi seejuures ka kumbki kool oma erilisi sihte taotleb. See erisihide taotlemine väljendub teataval määral ka nende koolide maateaduse õppekavadeski. Seepärast käsitleme eraldi alg- ja keskkoolide õppekavu ja õpperaamatuid.

II.

Meie praegusaja algkooli maateaduse kasvatamiseks sihiks on: „Arendada vaatlus- ja kujutlusvõimet, järjekindlat mõtlemist põhjussidemete selgitamisega, eriti looduslike tingimuste ja inimese tulundusliku tegevuse vahel; kasvatada isamaa-armastust ja äratada huvi võõrmaadest, nende loodusest ja kultuurivaradest.“ Teadmiste ja oskuste alal on algkooli maateaduse ülesandeks: „Kodumaatundmine; tulunduslike ja kultuuriliste olude tundmine võõrmail, millel sidemeid kodumaaga; maapinnal, vees, õhkkonnas ja taevavõlvil igapäevases elutegevuses vaadeldavate nähtuste mõistmine; kaardilugemisoskus¹.“

Nende sihtide saavutamiseks tuleb maateaduse õppekava seletuskirja järgi tarvitada õpetamise aluseks kodumaa-, maastiku- ja isetegevuse põhimõtet.

„Kodumaa läbib maateaduse kursust. Siit saadakse mõõtpuu, millega võrreldakse mujal esinevaid nähtusi. Oma maa looduse nähtuste abil kujundatakse võõrsil esinevate maastikkude pilte. Kodumaalt saadud andmeile rajatakse laste arusaamine algkooli maateaduse kursusest.

Maastikuprintsiibi käsitlemisel pöördub laste tähelepanu neile põhisidemeile, mis seovad maateaduslikke nähtusi. Asetades esikohale looduslikud ühikud, õpitakse tundma poliitilisi jaotusi viimaste piirides².“

Isetegevuse põhinõudest lähtudes toonitatakse õppekava seletuskirjas eriliselt õppekäikude vajadust, vaatlust ja mõõtmiste korraldamist, arvustikulise materjali ja vaatlusil ning mõõtmisel kogutud andmete läbitöötamist ning kujutamist diagrammidena ja kartogrammidenä. Samad põhimõtted, kuigi just mitte nii reljeefselt

¹ „Algkooli õppekavad“, Haridusministeeriumi väljaanne, Tallinna, 1928. a., lk. 6.

² *Ibid.*, lk. 100.

väljendatult, olid aluseks ka juba 1921. aastal maksma pandud algkooli maateaduse õppekavale. Viimast muudeti ja täiendatigi 1928. a.

Nii on siis meie algkooli maateaduse keskuseks, lähteka ja koonduskohaks õpilaste lähem ümbrus, õpilaste kodumaa. Seejuures tuleb õppetööd nii korraldada, et see annaks „lastele elamusi, isetegevat tööd nende meelte, vaimule, keelele, käele“¹.

Nagu eelöeldust selgub, vastavad meie algkooli maateaduse kursuse põhialused täiel määral moodsa kooligeograafia metoodika nõuetele.

On siiski raske kindlaks määrata, kui suurel määral nende põhialuste rajamisele prof. J. G. Granö kaasa on mõjunud. Otseselt ta selleks küll tegev pole olnud. Sest meie alg- ja keskkoolide õppekavade koostamisest ei ole ta minu teada isiklikult mitte osa võtnud. Kui siin õppekavade puhul siiski prof. J. G. Granö mõjust kõnelda, siis on see küll olnud kaudne. Seda kaudset mõju arvan selgesti tundvat maastikulise põhimõtte erilises rõhutamises.

Mõtet, et kodumaa olgu algkooli maateaduse kursuse lähtekohaks ja keskuseks, on meil küll ka juba enne prof. Granö Eestisse tulekut rõhutatud. Seda tegi ka nende ridade kirjutaja juba Eesti II. hariduskongressil, mis peeti Tartus 20.—23. juunini 1917. a.² Samuti on seda teinud ka kadunud mag. J. Rumma Tallinna Õpetajate Seltsi maateaduse õppekavade komisjonis 1917. a. sügisel ja oma „Maateaduse õppeviisis“ 1920. a. Siiski ka praeguses õppekavas kodumaa põhimõtte erilises esiletõstmises võib teataval määral tunda prof. Granö kaudset mõju. Rajas ju prof. Granö meie kodumaa teadusliku uurimise kindla aluse. Pealegi on omandanud kodumaa mõiste prof. Granö isiklikkude ja tema õpilaste poolt tehtud töödega tõsisema ning sügavama sisu kui oli tal seda varemini.

Veel selgemini on aga prof. Granö mõju tunda meie mõnes algkoolide maateaduse õpperaamatus. Nii käsitlesid S. Sütt ja D. Koppel oma algkoolide „Maateaduse õpperaamatu VI õppeaasta“ esimeses trükis (Tartu, 1924) kodumaa maakondi prof. Granö maastikulise liigestuse järgi (võrdle lk. 34—75). Oma raa-

¹ *Ibid.*, lk. 1.

² P. Põllu toimetatud kasvatusteaduslik kuukiri „Kasvatus ja Haridus“, 1917. a., lk. 152—153.

matu hilisemais trükkides on need autorid maastikulise liigestuse välja jätnud. Ja seda küll täie õigusega — meie praeguste õppevahendite ja kirjanduslikkude allikate ning saatematerjalide juures käib prof. Granö Eesti maastikuline liigestus algkooliõpilasile kahtlemata üle jõu. — Vastandina eelmainitud autoreile rajab prof. Granö õpilane mag. A. Parts oma 1931. a. sügisel ilmunud „Maateaduse töö- ja õpperaamatus algkooli IV klassile“ propedeutilise kodumaa ülevaate pealkirja all „Pilte kodumaalt“ lk. (58—98) puhtal kujul prof. Granö Eestimaa maastikulise liigestuse alusele. Selle maastikulises mõttes küll kena, kuid algkooli IV klassi õpilasile oma mõistete rohkuse, abstraktsuse jne. suhtes täiesti sobimatu „Pilte kodumaalt“ puhul peab tähendama, et siin õpilane (mag. Parts) on olnud mitu korda paavstlikum kui õpetaja (prof. Granö) seda ise oleks ehk olnudki.

Mis puutub nüüd meie muusse algkooli maateaduse õppevahendisse (Sütt-Koppeli maateaduslikkude ülesannete kaustikud, lugemikud, kaardistikud jne.), siis on neid üldse väga vähe ning pole ka nende juures eriti märgata prof. Granö mõjustusi.

III.

Meie keskkooli maateaduse ametlikus palges — õppekavas ja selle seletuskirjas — on prof. Granö mõjustusi vähem märgata. Seepärast ehk puudubki siin ka seesugune reljeefsus ja põhialuste esile tõstmine, nagu seda nägime algkooli maateaduse õppekavas. Ka maateaduse kui õppeaine eesmärkide ja ülesannete fikseerimine ning defineerimine on siin hoopis vähem õnnestunud võrreldes algkooli õppekavaga.

Nii on meie keskkooli maateaduse ja kosmograafia ametlikult fikseeritud eesmärgiks:

- „1. Kodu- ja välismaa asendi, pinna, kliima, veestiku, taimkatte, loomastiku, teestiku, asulastiku ja tulundustiku (?) tundmine;
2. arusaamine riikide tulunduslikkude, poliitiliste ja kultuuriliste olukordade sidemeist ning nende olenevusest looduslikust ümbrusest ja inimese tööst;
3. kaarditundmine ja kasutamise oskus;
4. tutvus maakera ehituse ja arenemiskäiguga;
5. ülevaade koguilmal (kosmose) ehitusest, nähestikust ja viimast valitsevaist seadusist¹.“

¹ „Keskkooli õppekavad“. Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi väljaanne. Tallinna, 1930, lk. 14.

Nagu esitatud väljavõttest selgub, on meie keskkooli maateaduse eesmärk ametliku palge järgi kaunis ähmane ning üldlauseline. Seletatav on see asjaolu ehk ka sellega, et meie keskkooli praegumaksva maateadusekava koostajad vähem on allunud prof. Granö mõjustusile kui seda ehk võib konstateerida algkooli maateaduse kava koostajate puhul. Pealegi oli meie 1930. a. maksma pandud keskkooli maateaduse õppekava lõplik koostaja ja redigeerija mittegeograaf, kellele ka maateaduslik terminoloogiagi oli võõras.

Siiski üksikute klasside õppekavad ja ka suuremalt osalt õppekava seletuskirigi, mille projektid koostati geograafide poolt, on igatahes kindlama ning selgejoonelisema ilmega. Neiski toonitatakse samu põhialuseid, mida nägime algkoolide õppekavas. Nii on ka meie keskkooliski kodumaa maateadusliku õpetuse keskuseks. Samuti on III klassi õppekavas ette nähtud ka „ülevaade Eesti maastikulisest liigestusest“ ning seletuskirjas (lk. 142) selgitatakse selle käsitlemise võimalusi ja viise¹.

Olgu siin veel mööda minnes tähendatud, et maateadus meie keskkoolide õppekavas pole suutnud võita senini endale vastavat seisukohta. Humanitaarteaduste kasuks on ta surutud kolme alamasse keskkooliklassi ä 2 nädalatunniga. Meie senised hariduselu juhid on pea eranditult kõik pärit omaaegselt vene koolist. Sealt on ka teatud traditsioonidki kaasa toodud, mille mõjul arvatakse reaallaineid (nende seas ka maateadust) mingeiks alamajärgulisiks keskkooli õppeaineiks. Igatahes meie olevatel ja tulevastel geograafidel ja loodusteadlastel on veel tubli võitlus ees, enne kui läheb korda maateadusele ja teistele loodusteaduslikele aineile võita nende sisule vastav asend ja korraldus Eesti keskkoolides.

Prof. J. G. Granö mõjustuste jälgimine meie keskkoolide maateaduse välise palge teises pooles — praegu tarvitusel olevais õpperaamatuis — on nende ridade kirjutajale küll teatud mõttes raske ülesanne. On ju praegu meie keskkoolides tarvitusel olevad maateaduse õpperaamatud peamiselt kõik allakirjutanu sulest. Nende õpperaamatute kirjutaja on oma geograafilise hariduse ammutanud väga mitmesuguste teadlaste ja autorite töödest. Seejuures ei kuulu ta ka otseselt prof. J. G. Granö õpilaste hulka. Suurema osa oma ülikooli geograafilisest stuudiumist on ta saanud siiski prof. Granö õpilaste juhatusel. Seepärast on siin võimatu

¹ *Ibid.*, lk. 25—26, 34, 44—45 ja 139—142.

täpsalt kindlaks teha, kus tema õpperaamatuis lõpeb prof. Granö või teiste teadlaste ja meetodikute mõju või kus algab tema oma isiklikkude kogemuste ja tähelepanekute vili. Et tema „Eestimaa“ 2. trüki (Tartu, 1928) paiguti on prof. Granö teaduslikkude uurimuste vilja keskkooliõpilastele suupäraseks püütud teha, on asjatundjaile ilmsesti selge.

Jääks siin ka mainida prof. Granö mõjustusi kadunud mag. J. Rumma „Üldises maateaduses“. Silmapaistvaimad neist mõjustustist esinevad näit. pinnavorme, taimkonnavorme, asulustikku jne. kirjeldavais peatükes. — Mainitav on ka prof. Granö eeskujulik terminoloogia kasutamise ning täppis mõistete väljendamise viis. Ka sellistki mõjustust võime konstateerida meie praegu tarvitusel olevais keskkoolide maateaduse õpperaamatuis.

IV.

Heidame nüüd pilgu prof. J. G. Granö mõjustusile meie kooligeograafia sisemise palge, s. o. õpetajate igapäevse maateadusliku õpetus- ja kasvatustöö arenemises ja kujunemises. Mainitav on siin muidugi esijoones mitmete prof. J. G. Granö õpilaste pioneerlik töö meie alg- ja keskkoolides. Viljakas ja laiaulatuslik on aga ka olnud prof. Granö otsene mõju meie maateaduse õpetajaile. Juba enne prof. Granö Eestisse tulekut olid küll meie ärksamaile maateaduse õpetajaile tuttavad nii kodumaa- kui ka maastikuprintsiibid maateaduse õpetuses. Kuid see tutvus oli siiski rohkem nimeline kui sisuline. Kui nüüd neile mõistele on meil aastate vältel kujunenud enam-vähem kindel sisu, siis sellele aluse on rajanud prof. Granö poolt alatud, äratatud ja esialgu ka isiklikult juhitud Eesti maastiku- ja kodu-uurimise tööd. Neist kodu-uurimise töist on tegelikult osa võtnud omaaegsete üliõpilastena mitmed praegused keskkoolide maateaduse õpetajad, samuti ka paljud ärksamad algkoolide õpetajadki. Arusaadav, et nende väljaspool klassiseinu tehtud kodu-uurimise töö viljata pole jäänud ka kitsaste klassiseinte vahel. Viljata pole igatahes ka mitte jäänud need isiklikud kokkupuuted, mis olid prof. Granöl algkooli õpetajatega tema võrdlemisi lühikesel Eestis viibimise ajal. Ma mõtlen siin peamiselt prof. Granö tegevust õpetajate ekskursioonide juhina Tartus ning Tartu ümbruses, õpetajate suvises ekskursioonijaamas ja lektorina 1922. a. suvel Tartu ülikooli poolt korraldatud õpetajate täienduskursustel. — Kooligeograafia seisukohalt vaadatuna on tähtsad ka kõik need prof. Granö maastikulised uurimused, mis ilmusid eesti keeles oma

ajal kuukirjas „Loodus“. Need tööd on rikastanud meie maateaduse õpetajate teadmisi geograafilise uurimismeetodi, maastikuliste mõistete ja geograafilise terminoloogia alal. Ühtlasi on nad ka olnud äratavaks eeskujuks ja juhiseiks õpetajaile nende kooliümbruse uurimise töil.

Lõpuks ei saa jätta ka mainimata, et praegugi meie kooligeograafia sisemist palet edukalt mõjustab prof. A. Tammekannu ja mag. E. Kanti poolt välja valitud ning prof. Granö geograafilises vaimus kirjutatud „sissejuhatustega“ varustatud koguteos „Maailma maad ja rahvad“.

* *

*

Millest on tingitud see prof. Granö mitmesugune mõjustus meie kooligeograafiale? Oli ju meil Tartus prof. Granö järel tegev samuti ka lühikest aega teise vennasrahva esindaja prof. M. Haltenberger, kuid tema mõjustusist meie kooligeograafiale ei saa olla juttugi. . . Vastuseks esitatud küsimusele tuleb tähendada, et see on olenenud peamiselt prof. Granö isiklikest omadusist ja osalt ka meie ajaloolisist oludest. Tuli ju prof. Granö Tartusse küpse ning juba väljakujunenud vaadetega teadlasena ning agara ja teovõimsa inimesena. Antud oludes pidi tal meie algavas ja kujunevas ning traditsioonideta kooligeograafias mõju olema. Ja seda, nagu käesolevast lühikesest ülevaatest näeme, on tal meie koolile õnneks olnudki.

8947
215250

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00841452 8